

Magyar nyomdászok szerepe a grúz könyvnyomtatásban

A Korunk januári száma közölte Bóné Gyula cikkét Misztótfalusi Kis Miklósról. Ennek kiegészítésére gondolva, szerkesztőségünk kérdéssel fordult a Grúz Tudományos Akadémia munkatársaihoz: mit tudnak Kis Miklósnak a grúz könyvnyomtatás terén végzett munkájáról? A „Sota Rusztaveli” Grúz Irodalmi Intézet igazgatója, A. Baramidze akadémikus választát ezúttal közöljük.

Tisztelt szerkesztő elvtárs, kedves felkérésére válaszolva igyekszem kívánsága szerint röviden — polémia és különleges magyarázatok nélkül — közölni azokat az adatokat, amelyeket főleg Hrisztina Saramidze, a Grúz Tudományos Akadémia Kézirat Intézetének munkatársa publikált a témával foglalkozó munkáiban (*A grúz betűmetszés Amszterdamban*, Tbiliszi, 1937, és *Az első nyomda Grúziában*, Tbiliszi, 1955 — mindkettő grúz nyelven).

Az oroszországi és grúziai grúz könyvnyomtatás forrásai (megelőzően a grúz könyveket Rómában nyomták) közvetlenül összefüggnek két kiváló magyar könyvnyomtató: Kis Miklós (1650—1702) és Mihály Istvánovics (XVII—XVIII. század) tevékenységével.

Kis Miklós az oroszországi emigrációban élő imeretiai („militiai”) grúz fejedelem, Artsil (1647—1713) megbízásából 1686—1687-ben Amszterdamban kimentette és kiöntötte az első grúz egyházi betűmintát. Kis az akkor Moszkvában tartózkodó Johann Sparvenfeldt svéd tudós és Nicolaas Witsen (1640—1719) amszterdami polgármester (a *Noord en Oost Tartarye* című könyv szerzője) közvetítésével jutott kapcsolatba a grúz uralkodóval és kapta tőle a megrendelést.

A megváltozott grúziai politikai viszonyok következtében Artsil 1688-ban visszatért hazájába; egy évvel előbb Sparvenfeldt is hazautazott Moszkvából Svédországba. Kis Miklós betűmintája azonban nem jutott el rendeltetési helyére, Amszterdamban maradt, majd Stockholmba került. Ennek a története a következő.

Artsil 1699-ben végleg áttelepedett Oroszországba, ahol lakhelyül megkapta Vszehszvjatszkoje falut, és lelkes kulturális tevékenységbe kezdett. Mindenekelőtt egy grúz nyomda felállításán fáradozott. Idősebb fia, Alexandr, Első Péter cár híve, aki tábornoki rangban az orosz hadsereg szolgálatában állt, 1700-ban Narva mellett a svédek fogságába esett, és jó ideig Svédországban, főleg Stockholmban élt. Fia svédországi tartózkodását felhasználva Artsil újra szorgalmazni kezdte a Kis készítette betűminta megszerzését. Alexandr rövidesen hozzá is jutott a készlethez (valószínűleg Sparvenfeldt segítségével), és 1703-ban elkészült egy betűmintaalap. De a háborús körülmények és az utak járhatatlansága miatt sem a betűket, sem a mintalapot nem sikerült Moszkvába eljuttatni. A késedelem Artsilt arra készítette, hogy új „literák” készítéséről gondoskodjék; 1705-ben a vszehszvjatszkojei nyomdában kinyomtattak egy grúz zsolttároskönyvet. A könyvbeli betűtípus összevetése a Stockholmban készült mintalappal jelentős eltéréseket mutat.

Ennek ellenére kétségen felül áll, hogy az első grúz betűmintát Amszterdamban, a XVII. század nyolcvanas éveiben Kis Miklós készítette, és ennek alapján nyomtatták az első grúz betűmintalapot Stockholmban, 1705-ben.

Kis Miklós két, latin nyelvű, a grúz betűmetszés kérdéseivel foglalkozó levele ma a svédországi Linköping könyvtárában található (Artsil fia, Alexandr herceg ebben a városban is élt egy ideig). E levelek másolatát Hrisztina Saramidze közölte grúz nyelvű fordításban az előbb említett, *A grúz betűmetszés Amszterdamban* című könyvében. (Artsilnak a könyvnyomtatás terén kifejtett tevékenységével kapcsolatban többek között magam is publikáltam egy hozzászólást V. Molin cikkéhez, tanulmányaim 1971-ben megjelent V. kötetében.)

Gyakorlatilag a grúz kultúra számára nagyobb jelentősége volt a Tbiliszi 1707—1708-ban, VI. Vahtang (1675—1737) fejedelem idején alapított nyomdának, mely nemcsak egyházi, hanem világi könyveket, még tankönyveket is kiadott. Itt jelent meg első ízben nyomtatásban Rusztaveli *A tigrisbőrös lovag* című költeménye, az ún. Vahtang-féle kiadás, tudós szerkesztője részletes kommentárjaival. A tbiliszi nyomdát Mihail (Mihály) Istvánovics neves könyvnyomtató szerelte fel, ő készítette az egyházi és a polgári betűmintákat is. Istvánovics 1709-ben érkezett Grúziába a könyvnyomtatás megszervezésére, hírneves tanítómestere, a grúz származású Antim Ivireanul (1650—1717) havasalföldi felvilágosult tudós és író javaslatára. (Ivireanul és Istvánovics Vahtang nyomdájának történetében betöltött szerepével H. Saramidze említett könyvén kívül A. Samidze és G. Leonidze tanulmányai is foglalkoznak.) Ránk maradt tíz olyan grúz nyelvű könyv, amelyeket Mihály Istvánovics nyomtatott három éves tbiliszi tevékenysége (1709—1711) során. 1712-ben tudásának tökéletesítésére és új nyomdai felszerelés beszerzésére Hollandiába küldték. Tudomásunk van róla, hogy Moszkván keresztül szerencsésen megérkezett Amszterdamba, de további sorsa ismeretlen előttünk. Annyi bizonyos, hogy Grúziába nem tért vissza többé.

Szeretnénk külön hangsúlyozni, hogy Istvánovics grúz nyelvű kiadványait „Mihail Stefanész-svili ungro-vlaheli” néven írta alá, ami azt jelenti: „Mihály István fia magyar, Valahiából”. Ezzel egyszerűen megismétli tanítómesterének, Antim Ivireanulnak a módszerét, aki a román nép nemzeti kultúrájának nagy művelője volt, mégsem feledkezett meg sohasem származásáról, és mindig Ivireanulnak, vagyis ivériainak (Ivéria — Grúzia egyik része), azaz grúzoknak nevezte magát. Mihály Istvánovics is a román kultúra művelője volt, Grúziába Constantin Brîncoveanu munténiai vajda küldöttként érkezett (Antim Ivireanul ajánlása alapján)*, de ő sem felejtette el származását.

Ily módon a grúz könyvnyomtatás két úttörője magyar nemzetiségű volt, és a távoli múltban megalapozták a magyar és a román nép barátságát a grúz néppel; e barátság gazdagon kivirágzott e népek szocialista életének éveiben.

**A. Baramidze akadémikus
Grúz SZSZK**

* Az *Istoria României* tanúsága szerint (III. kötet, 1964. 299.) Brîncoveanu Erdélybe is elküldte Mihail Ștefan, aki Grúziába utazása előtt Istvanovici néven jelentős tevékenységet fejtett ki a gyulafehérvári nyomda felvirágoztatásáért. — *A szerkesztőség megjegyzése.*